

Piotr BOROWIEC

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

piotr.borowiec@uj.edu.pl

PRZYDATNOŚĆ KONCEPCJI PRAKTYK REPARTYCJI DO ANALIZY POLSKIEJ KAMPANII PARLAMENTARNEJ 2023 ROKU

ABSTRACT The Usefulness of the Concept of Repartition Practices for the Analysis of the Polish Parliamentary Campaign in 2023

The article focuses on repartition practices and social divisions that became visible in the discourse of the Polish parliamentary campaign in 2023. The article attempts to: 1) recreate them based on the discourse analysis of the mentioned campaign, 2) verify the usefulness of the concept of practices (proposed at the beginning of 2023) for analysing the patterns of defining the features of contemporary reality. The aim of the article is to discuss the politicisation of divisions during the 2023 campaign and their verification using the concept of repartition practices. The analysis showed that the practices used referred to divisions that had arisen and had already been politicised many times. It confirmed that the practices used reproduced the social inequalities that dominated these divisions. Moreover, it showed that the politicisation of divisions through practices continues and that the practices used address inequalities rooted in society. The article confirms the need for further research on Polish divisions and their various forms of politicisation, including repartition practices.

Keywords: social division, the practice of repartition, 2023 election campaign, political discourse

Słowa kluczowe: podział społeczny, praktyki repartycji, kampania wyborcza 2023, dyskurs polityczny

WPROWADZENIE

W ciągu ostatnich trzech dekad polskie podziały społeczne były przedmiotem badań wielu naukowców zajmujących się kondycją społeczeństwa i polityki. Problem bliski jest tym badaczom, którzy dostrzegają ich znaczenie dla harmonijnego rozwoju społecznego, tworzenia zrębów pluralizmu¹ czy formowania się więzi i spójności społecznej. Występowanie podziałów jest również przedmiotem społeczno-politycznego dyskursu, częścią politycznych wzajemnych oskarżeń i zarzutów, banalnych wartościowań typu *on podzielił Polskę*² oraz przyczyną nieustannych rozczarowań wielu komentatorów życia publicznego. Podziały były definiowane najczęściej za pomocą uproszczonych przykładów, szczególnie eksponujących ich dysfunkcjonalność³. Obarczano je odpowiedzialnością za dezintegrację społeczną, niszczenie więzi międzyludzkich⁴, a nie dostrzegano ich roli w rozwiązywaniu wielu problemów czy kryzysów społecznych. Nie uwzględniano ich przydatności do niwelowania istniejących asymetrycznych relacji międzygrupowych, czyli nierówności społecznych.

Samo pojęcie podziału mimo upływu ponad pięciu dekad należy do grupy terminów niejednoznacznych, nieustannie stwarzających problemy badaczom. Pierwsze jego konceptualizacje przeprowadzone w 1967 roku przez Seymoura M. Lipseta i Steina Rokkana⁵ okazały się wyjątkowo trwałe i przez dekady uważane były za klasyczne. Znaczenie poznawcze tego pojęcia, a także potrzebę jego przekładania na badania empiryczne dostrzegali inni badacze nauk społecznych. Prowadzone analizy umocniły przekonanie o przydatności konceptu mimo wielu jego nieoczywistości. Owa nieokreśloność była wyjątkowo głęboka, przejawiała się nawet na poziomie samej nazwy, tj. braku rozstrzygnięcia, czy chodzi ostatecznie o podziały społeczne czy socjopolityczne⁶. Bez względu na to potwierdziło się, że badanie zjawisk ukrytych pod tym terminem prowadzi do pogłębienia wiedzy o społeczeństwach. W takie ustalenia niezwykle mocno wpisały się dokonania polskich badaczy⁷, szczególnie: Radosława

¹ Zob. P. Obacz, *Podział „Polska solidarna – Polska liberalna” w świetle wybranych koncepcji pluralizmu politycznego*, Kraków 2018.

² Zob. P. Szubartowicz, „Przed nami 20 ciężkich lat. Polska będzie głęboko podzielona. Przeraża mnie to”, 12 VIII 2023, [online] <https://tygodnik.interia.pl/news-przed-nami-20-ciezkich-lat-polska-bedzie-gleboko-podzielona-nd,6955469>, 20 IX 2024.

³ Zob. D. Moliński, „Wprowadził do Polski nienawiść, cynicznie dzieli Polaków, niszczy więzi” [*KTO TO POWIEDZIAŁ?*], 1 VIII 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30030585,wprowadzil-do-polski-nienawisc-cynicznie-dzieli-polakow-niszczy.html>, 1 VIII 2023.

⁴ P. Borowiec, *Od dezintegracji do integracji społecznej. Praktyki repartycji jako polityczne narzędzia przekształcania społeczeństwa*, „Studia Politologiczne” 2023, vol. 67, s. 192-208.

⁵ S.M. Lipset, S. Rokkan, *Cleavage Structures. Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction*, [w:] *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, red. S.M. Lipset, S. Rokkan, New York 1967.

⁶ R. Herbut, *Podziały socjopolityczne*, [w:] *Studia z teorii polityki*, t. 1, red. A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław 1999, s. 105-108.

⁷ Zob.: W. Łukowski, I. Sadowski, *Podział społeczno-polityczny w Polsce. Kilka uwag teoretycznych*,

Markowskiego⁸, Ryszarda Herbuta⁹, Mirosławy Grabowskiej¹⁰, Agnieszki Figiel¹¹ czy Tomasza Zaryckiego¹². Do ważnych należy zaliczyć pracę o podziale „Polska solidarna” – „Polska liberalna”, przygotowaną przez Piotra Obacza¹³.

Przedmiotem zainteresowania w niniejszym artykule są podziały społeczne i praktyki repartycji zaprezentowane w dyskursie wyborczym 2023 roku. Podstawę teoretyczną analizy stanowią koncepcje przedstawione w monografii *The Politicization of Social Divisions in Post-War Poland*, wydanej na początku 2023 roku. Zadaniem artykułu jest także ukazanie przydatności analitycznej kategorii praktyk repartycji do wyjaśniania definicji współczesnej polskiej rzeczywistości tworzonych przez polityków w czasie kampanii 2023 roku.

W artykule dążę do odtworzenia wykorzystywanych praktyk repartycji, a tym samym do zdiagnozowania współczesnych polskich podziałów – ich ukazania za pomocą wykorzystywanych przez polityków praktyk repartycji oraz dostępnej wiedzy o ich korzeniach. Potwierdzam, że „odczuwane”, czyli upolityczniane, podziały w 2023 roku miały swoje źródła we wcześniejszych dekadach. Kolejnym celem artykułu jest próba częściowej weryfikacji przedstawionej koncepcji podziałów społecznych i praktyk repartycji¹⁴ na podstawie zachowanego dyskursu z kampanii 2023 roku. W artykule odpowiadam na pytania: czy koncepcja praktyk ma zastosowanie? czy podnoszone mechanizmy ich powstawania i funkcjonowania okazują się przydatne? czy tak znaczące dla praktyk nierówności, np. asymetryczne relacje pomiędzy władzą a społeczeństwem, generujące poczucie niesprawiedliwości, wciąż występują? czy są dalej upolityczniane za pomocą praktyk repartycji?

Dla realizacji powyższych celów analizie poddano program wyborczy ugrupowań politycznych oraz zachowany dyskurs z kampanii parlamentarnej 2023 roku. Metodą

„Studia Politologiczne” 2013, nr 29, s. 11-36; M. Cześnik, M. Kotnarowski, *Nowy wymiar politycznego współzawodnictwa: Polska solidarna versus Polska liberalna*, „Studia Polityczne” 2011, nr 27, s. 129-158.

⁸ R. Markowski, *Rozłam socjopolityczne w zamysle klasyków, o tym, jak ich rozumiano, poprawiano i testowano*, „Studia Polityczne” 2000, nr 10.

⁹ R. Herbut, *Podziały społeczne i politycznie doniosłe (cleavages) w Europie Zachodniej*, [w:] *Systemy polityczne demokracji zachodnioeuropejskich. Wstęp do analizy porównawczej*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1992.

¹⁰ M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki po 1989 roku*, Warszawa 2004; M. Grabowska, T. Szawiel, *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, Warszawa 2001; M. Grabowska, *The Post-Communist Cleavage: Social Bases of Politics in Poland After 1989*, Berlin i in. 2021.

¹¹ A. Figiel, *Języki IV RP. Podziały społeczno-polityczne w dyskursie polityki*, Poznań 2009.

¹² T. Zarycki, *W poszukiwaniu peryferii. Teoria podziałów politycznych Lipseta–Rokkana w kontekście polskim*, [w:] *Oblicze polityczne regionów Polski*, red. M. Dajnowicz, Białystok 2007, s. 13-34; T. Zarycki, *Politics in The Periphery: Political Cleavages in Poland Interpreted in Their Historical and International Context*, „Europe-Asia Studies” 2000, vol. 52(5).

¹³ Zob.: P. Obacz, *Podział „Polska solidarna – Polska liberalna”...*; P. Obacz, *Podział społeczno-polityczny w Polsce i jego przejawy w parlamentarnej kampanii wyborczej 2019 roku*, [w:] *Kampania parlamentarna 2019 roku*, red. P. Borowiec, A. Tyszkiewicz, Kraków 2021, s. 537-552.

¹⁴ Zob. P. Borowiec, *The Politicization of Social Divisions in Post-War Poland*, Cham 2023.

badawczą wykorzystaną w artykule jest interpretacja dyskursu wyborczego, a jego podstawowym źródłem – dyskurs polityczny prowadzony od 1 lipca do 13 października 2023 roku¹⁵ przez uczestników kampanii na łamach pięciu portali: gazeta.pl, onet.pl, wp.pl, wpolityce.pl oraz interia.pl. W artykule uwzględniono dyskurs prowadzony przez KW Prawo i Sprawiedliwość (PiS) reprezentujący obóz rządzący oraz komitety wyborcze: Koalicja Obywatelska PO .N iPL Zieloni, Trzecia Droga Polska 2050 Szymona Hołowni – Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL), Nowa Lewica, tworzące obóz tzw. demokratycznej opozycji. Wziąłem pod uwagę zarówno wypowiedzi i odwołania, które ukazały się na wymienionych portalach, autorstwa kandydatów, ich sztabów, jak i wypowiedzi ekspertów, dziennikarzy i innych osób. Często były to przedruki ze źródeł prasowych, telewizyjnych czy radiowych. Przyjąłem założenie, że osoby wypowiadające się w dyskursie politycznym, stanowiąc elitę symboliczną, kształtują opinię publiczną.

UJMOWANIE PODZIAŁÓW SPOŁECZNYCH I KONCEPCJA PRAKTYK REPARTYCJI

W zaprezentowanej w 2023 roku koncepcji podziały społeczne mają dwa podstawowe wymiary: indywidualny, który przyczynia się do ich powstania, oraz grupowy, w którym najbardziej się one uwidaczniają. Podziały powstają pod wpływem wyposażenia osobowościowego, czynników psychologicznych, przyczyn zakorzenionych w ludzkiej kondycji, w wyniku oceny własnego życia jako godnego lub niegodnego. Dodatkowo tworzą się pod wpływem propagowanych przez polityków i uznawanych przez jednostki ideologii, czyli wyobrażeń wizji sprawiedliwego porządku, oraz w wyniku doświadczenia krzywdy, poniżenia, pozbawienia godności, braku potrzebnych dóbr ekonomicznych, należnych praw czy szacunku itd. Brak pożądaných i oczekiwanych dóbr najlepiej określa sytuację jednostek wobec uprzywilejowanych. Wpływa na subiektywne pozycjonowanie się oraz na realne szanse nawiązywania stosunków z jednostkami dysponującymi dobrami. Doprowadza do marginalizacji jednostek, co pogłębia u nich poczucie izolacji, osamotnienia i rozczarowania. Dlatego podziały społeczne powstają wokół najbardziej „uwierających” różnic, niesprawiedliwych „przestrzeni społecznych”, nieakceptowalnych form dystrybucji pożądaných społecznie dóbr. „Zakorzenione” są w nierównościach¹⁶, nie tylko ekonomicznych, lecz także prestiżowych. Z kolei relacje oparte wyłącznie na komunikowaniu się w strukturze społecznej z jednostkami podobnie usytuowanymi wiodą do powstania myśli o odrzuceniu nierówności. Istniejące granice międzygrupowe prowadzą do podkreślania poczucia istnienia nieakceptowalnej rzeczywistości, przepełnionej niechęcią, brakiem życzliwości, nieufnością i wrogością. Jednostki wchodzą w interakcje z podobnymi do siebie, umacniając te związki w wyni-

¹⁵ Niektóre wypowiedzi czy stosowane praktyki repartycji były wykorzystywane w dyskursie wyborczym wielokrotnie. Ze względu na przejrzystość artykułu ograniczono w przypisach liczbę wykorzystanych źródeł do minimum.

¹⁶ P. Borowiec, *Podziały społeczne i ich upolitycznienie jako przykłady toksycznych struktur władzy?*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2021, nr 30, s. 89.

ku propagowanych ideologii równości i sprawiedliwości. Reagują na zgłaszane postulaty zerwania z niesprawiedliwością.

Wewnątrzgrupową więź umacnia formująca się świadomość istnienia niesprawiedliwych form dystrybucji rzadkich dóbr, przyznawanie ich wyłącznie niektórym, ze względu na ich jakoby wyjątkowe zasługi, umiejętności, miejsce w porządku, zawsze kosztem innych. Podziały są „pochodnymi” przebywania w podobnej, najczęściej niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej, akceptowania opisów sytuacji oraz wartości grupowych, do których należą jednostki. Te uwarunkowania podziałów potwierdzają, że mają one charakter wewnątrzsystemowy, stanowią przestrzenie nierówności pomiędzy zbiorowościami, opisują stany więzi w zbiorowościach doświadczających braku równości i sprawiedliwości. Owe „przestrzenie nierówności” umacniają lub osłabiają podejmowane działania polityczne na rzecz podtrzymania nierówności lub ich zniwelowania. Do tego prowadzi nieustanna rywalizacja ideologiczna pomiędzy odmiennymi, czasem całkowicie wykluczającymi się wizjami dobrego życia¹⁷. Częścią tej walki politycznej są tworzone przez polityków i prezentowane w dyskursie praktyki repartycji.

Za praktyki repartycji uznają rozpowszechniane w dyskursie politycznym metaforyczne dychotomie typu: „Polska A” – „Polska B”¹⁸, „Polska solidarna” – „Polska liberalna”¹⁹ czy „Polska bezpieczna” – „Polska niebezpieczna”²⁰. Takie przeciwstawienia używane przez polityków nie tylko służą do osiągnięcia doraźnych celów politycznych²¹, lecz także stanowią jeden ze sposobów upolitycznienia podziałów, ukazania istniejących nierówności, przedstawiania ich w przystępnej, zrozumiałej dla odbiorców formie. Praktyki są uproszczonymi definicjami rzeczywistości, metaforycznymi przedstawieniami, a zarazem polityzacjami nieakceptowanych nierówności. Stanowią wyobrażenia istniejącego porządku, oddają go za pomocą – przydzielanych w repartycji obu stronom w odpowiednim stosunku – zasobów, wpływów, władzy, praw, dochodów, kapitału kulturowego, patriotyzmu, prestiżu – ogólnie dóbr, na które jest zapotrzebowanie. Repartycje są więc przydziałami, potwierdzeniami uprzywilejowań lub ich całkowitego braku. Z tych powodów jednostki uznają je za atrakcyjne, podtrzymujące nadzieję, ważne dla dalszej ich społecznej egzystencji. Najczęściej są także radykalnymi żądaniem zmian części lub całości porządku społecznego. Proponowana w nich zmiana głosi likwidację asymetrii, nierówności, przesunięcia dóbr czy utrwalonych przewag.

¹⁷ Zob. P. Borowiec, *The Politicization...*

¹⁸ A. Kęska, *Stare i nowe podziały społeczne w Polsce*, [w:] *Wykluczeni. Wymiar społeczny, materialny i etniczny*, red. M. Jarosz, Warszawa 2008, s. 51.

¹⁹ P. Borowiec, *Uwarunkowania, przebieg i wyniki wyborów parlamentarnych w 2007 roku*, [w:] *Wybory parlamentarne 2007. Media w kampanii wyborczej*, red. K. Pokorna-Ignatowicz, Kraków 2008, s. 16.

²⁰ MBR, „Kpina z idei referendum”. *Trzecie pytanie referendalne wywołało poruszenie*, 13 VIII 2023, [online] <https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/kpina-z-idei-referendum-trzecie-pytanie-referendalne-wywohalo-poruszenie/txhff45,79cfc278>, 13 VIII 2023.

²¹ Polski dyskurs polityczny obfituje w dychotomiczne przedstawienia. Zob. P. Obacz, *Podział społeczno-polityczny w Polsce – wymiar aksjologiczny. Istota, konsekwencje, prognozy*, [w:] *Wartości i wartościowanie we współczesnej humanistyce*, t. 1, *Perspektywa filozoficzna*, red. E. Starzyńska-Kościuszko, Olsztyn 2017, s. 202.

To wywołuje akceptację wśród potencjalnych beneficjentów mającej nastąpić zmiany, a przerażenie wśród potencjalnie tracących. Pomimo że proponowane w dyskursie praktyki często nie stanowią ani jednoznacznych, ani oczywistych definicji sytuacji. Raczej nastawione są na aktywne przekształcanie przez zwolenników politycznych. Wręcz domagają się dopowiedzeń, zapełniania interpretacjami i przykładami. Aby być skuteczne, muszą przemawiać do odbiorców. Oznacza to, że muszą być oparte na realnych problemach grup, do których są kierowane. Spełnienie tego warunku zwiększa ich przydatność polityczną, ale nie gwarantuje jeszcze sukcesu wyborczego, czyli ostatecznie likwidacji nierówności.

Praktyki repartycji są narzędziami nieustannego przypominania jednostkom o ich doświadczeniach, rozczarowaniach, nieuprzywilejowanej pozycji. Służą uświadamianiu jednostkom obecności innych, znajdujących się w zbliżonej sytuacji, co nieuchronnie prowadzi do podtrzymywania nadziei za pomocą tworzenia więzi między podobnymi. Praktyki repartycji uwydatniają sytuację całych grup społecznych, ukazując ich położenie w strukturze społecznej. Skutecznie zbliżają wykluczonych, pozbawionych dóbr, potrzebujących pomocy, oczekujących na sprawiedliwość, nawet jeśli w dyskursie przedstawiany jest wyłącznie pierwszy trzon repartycji. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywają ich dwie wewnętrzne hierarchie repartycji, często ukryte, niedopowiedziane, ale doskonale odczytywane przez tych, do których są kierowane. Pierwsza: niesprawiedliwa, całkowicie odrzucana, oraz druga: ta sprawiedliwa, postulowana, którą autorzy repartycji zamierzają wprowadzić w życie. Choć warunkiem powstania tej ostatniej jest pozytywna decyzja wyborców przy urnie, czyli poparcie ugrupowania, które te repartycje głosi. Repartycje, podtrzymując lub odrzucając podziały społeczne, zawsze opowiadają się za sprawiedliwym porządkiem, choć często sprawiedliwość oznacza całkowicie coś innego. To owe cechy czynią je politycznymi narzędziami, przydatnymi w przekształcaniu społeczeństwa²².

DOMINUJĄCE PRAKTYKI REPARTYCJI W DYSKURSIE KW PRAWA I SPRAWIEDLIWOŚCI

Prawo i Sprawiedliwość powróciło do wykorzystywania repartycji „Polska A” – „Polska B”, będącej wcześniej upolitycznieniem podziału „wygrani” – „przegrani” transformacji. Nie nawoływało jednak do likwidacji nierówności tego podziału, jej wykorzystanie przybrało wymiar propagandowo-ostrzegawczy. W tym celu Mateusz Morawiecki mówił, że *Nie ma Polski A i Polski B. Nie Polska dla milionerów, tylko Polska dla milionów obywateli*²³. Jednoznacznie podkreślano, że owe nierówności zostały w dużej części zlikwidowane przez rządy prawicy. „Polska B” została utożsamiona z wcześniejszymi rządami opozycji, kiedy Polacy pracowali za kilka złotych za godzinę, szalało bezro-

²² P. Borowiec, *Koncepcja praktyk repartycji. Przyczyny systematycznego ich wykorzystywania w polskiej polityce*, „Politeja” 2022, vol. 19, no. 2(77), s. 273-293.

²³ *Nieoczekiwane słowa premiera. Porównał Donalda Tuska do lorda Farquada*, oprac. S. Przybył, 22 VII 2023, [online] <https://wydarzenia.interia.pl/kraj/news-nieoczekiwane-slowa-premiera-porownal-donald-tuska-do-lorda,nId,6918053>, 22 VII 2023.

bocie, brakowało wsparcia dla kobiet²⁴, a państwo nie zapewniało bezpieczeństwa osobistego ani militarnego. Ostrzegano przed wyborem opozycji: *Rządy Tuska to powrót do podziału Polski na Polskę A i B. To powrót do podziału społeczeństwa*²⁵. Prowadzona rywalizacja polityczna była przedstawiana jako wybór między dwoma okresami – tym skrajnie niesprawiedliwym i nieefektywnym, istniejącym do 2015 roku²⁶ oraz tym, w którym większość niesprawiedliwości zlikwidowano. Ostatnimi przykładami występowania „Polski B” było zamieszkiwanie w blokach z wielkiej płyty. Panaceum na to miał być program „Przyjazne osiedle”, a zabezpieczeniem przed powrotem „Polski B” kontynuowanie zrównoważonego rozwoju²⁷.

Partia rządząca sporadycznie korzystała z dychotomii „III RP” – „IV RP”, którą zapelniono znanymi już z przeszłości przykładami. „III RP” miała być patologicznym porządkiem wykluczającym dużą część społeczeństwa, określonym przez zasady przyjęte po 1989 roku, a preferowanym przez opozycję. Potwierdzeniem tych patologii były konstytucyjne ograniczenia, nieustanna obstrukcja polityczna, występowanie wpływów zewnętrznych paraliżujących próby reform i inwestycji. Alternatywny porządek „IV RP” miał być *Polską obozu niepodległościowego, która stawia na suwerenność, tworzenie instytucji równoległych i specjalnych działań, by przeciwdziałać antyrozwojowym siłom*²⁸. Takie przeciwstawienie miało przekonać, że „III RP” odeszła do historii i teraz należy jedynie doprowadzić do tego, by już nigdy się nie odrodziła. Tę interpretację potwierdzało stwierdzenie: *Pokonaliśmy „upiora III RP” i „zmorę liberalistów”, czyli będzie wśród dzieci i bezrobocie*²⁹.

Dopełnieniem powyższych repartycji było przeciwstawienie „Polska Kaczyńskie” – „Polska Tuska”. Następnie zmieniono tę dychotomię na postać „polska wizja Jarosława Kaczyńskiego” – „niemiecka wizja Donalda Tuska”. Wybór pierwszej oznaczał wyższą jakość życia, brak bezrobocia, zatrzymanie przymusowej relokacji emigrantów, rozwój armii, likwidację chaosu i niepewności, stabilność i bezpieczeństwo oraz bogacenie się Polaków i godne życie. Wybór drugiej miał oznaczać zaakceptowanie przez

²⁴ R. Opas, *Morawiecki grzmiał ze sceny. „Patatachy, gamonie”*, 1 X 2023, [online] <https://wiadomosci.wp.pl/konwencja-pis-w-katowicach-jaroslaw-kaczynski-zabierze-glos-6947435615624064a>, 1 X 2023.

²⁵ wkt, *Prezes PiS w Białymstoku: Obóz PiS działa z miłości do Polski. Rządy Tuska to powrót do podziału Polski na Polskę A i B, do chaosu i awantury*, 7 X 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/665663-prezes-pis-w-bialymstokuoboz-pis-dziala-z-milosci-do-polski>, 7 X 2023.

²⁶ K. Cieślak, *Kaczyński w Lublinie: Słowa, które padły, „pieniędzy nie ma i nie będzie”, nie są zakopane w Zakopanem*, 7 X 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30274711,kaczynski-w-lublinie-slowa-ktore-padaly-pieniedzy-nie-ma.html>, 7 X 2023.

²⁷ pn/PAP, *Premier: PiS to wybór, PO – przymus. Na przykładach wieku emerytalnego i posyłania dzieci do szkół widać to wyraźnie*, 4 IX 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/661191-premier-pis-to-wybor-po-przymus-widac-to-wyraźnie>, 4 IX 2023.

²⁸ J. Maciejewski, *Teoretycznie nie da się rządzić krajem tak zinfiltrowanym przez obce wpływy i zakulisowe interesy. A jednak PiS się udało*, 16 IX 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/662805-polska-rownolegla-jaroslaw-kaczynskiego>, 17 IX 2023.

²⁹ *Mateusz Morawiecki nakreślił trzy scenariusze. „Bron nas panie Boże”*, oprac. S. Przybył, 7 X 2023, [online] <https://wydarzenia.interia.pl/raport-wybory-parlamentarne-2023/news-mateusz-morawiecki-nakreslil-trzy-scenariusze-bron-nas-panie,nId,7073427>, 7 X 2023.

Polskę roli zasobu demograficznego dla gospodarki niemieckiej oraz zgodę na najazd milionów młodych mężczyzn z Afryki³⁰. Twierdzono, że są to całkowicie dwie odmienne wizje: *Jedna ta Polska, o której mówi prezes Jarosław Kaczyński. Druga to ta nasycona kłamstwami, agresją, nienawiścią wizja Tuska*³¹. Pod koniec kampanii zostały one jeszcze mocniej doprecyzowane. Pierwsza była Polską likwidującą nierówności społeczne, wszelkie patologie transformacji, znana od ośmiu lat, z wszelkimi osiągnięciami i słabościami. Drugą była *Polska Tuska*, „niebezpiecznego dla każdej polskiej rodziny”, której *doświadczaliśmy też przez osiem lat*³². Była ona wartościowana negatywnie, ujmowana jako zła, niesprawiedliwa, niesprawna i klasowa, tj. dbająca wyłącznie o interesy wybranych. Stawiano ją pod pręgierzem, kierowano do niej pytanie: *gdzie są nasze pieniądze z waszej prywatyzacji?*³³.

Niedaleko od powyższych repartycji stało przeciwstawienie: „siły propolskie” – „siły antypolskie”. Po jednej stronie znajdowało się ugrupowanie optujące za interesem Polski (tj. Prawo i Sprawiedliwość), po drugiej niedostrzegające tego interesu (tj. Platforma Obywatelska RP). Platformie zarzucano służalczość wobec ośrodków zewnętrznych³⁴, *mających swoje ośrodki decyzyjne poza Polską*³⁵ czy lojalność wobec decyzji Brukseli³⁶. Według Jarosława Kaczyńskiego: *To jest strona tych, którzy chcą z naszego kraju zrobić kondominium naszych silnych sąsiadów, a Polaków zmienić z obywateli w podporządkowaną ludność*³⁷. Z kolei „siły propolskie” miały być koalicją ludzkich serc, ludźmi dobrej woli, koalicją biało-czerwoną, osób dojrzałych i patriotów, stawiających opór nienawi-

³⁰ M. Karnowski, *W ten weekend prawie nic nie poszło po myśli Tuska. Opozycja nie skorzystała z ostatniej pewnie szansy na uzyskanie wyraźnego przełomu*, 2 X 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/664840-w-ten-weekend-prawie-nic-nie-poszlo-po-mysli-tuska>, 2 X 2023.

³¹ Wypowiedź Joachima Brudzińskiego. DSZ, *Burza w komentarzach po słowach Kaczyńskiego. „Z milego dziadziusia wylazł zwykły cham”*, 24 VII 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/burza-po-wystapieniu-kaczyńskiego-z-milego-dziadziusia-wylazl-cham/2yexm70>, 24 VII 2023.

³² M. Karnowski, *To o to będą te wybory! „Pytania referendalne zmniejszają przestrzeń dla hejterów, pokazując, jakie naprawdę decyzje muszą podjąć Polacy”*, 13 VIII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/658282-to-o-to-beda-te-wybory>, 13 VIII 2023.

³³ Wypowiedź M. Morawieckiego. Zob. gah/Twitter, *Tania prowokacja Tuska! Tak zareagował na pytanie premiera o pieniądze z prywatyzacji: „Poszukaj ich na swoich prywatnych kontaktach”*, 12 VIII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/658255-tania-zaczepka-tuska-poszukaj-pieniedzy-na-swoich-kontaktach>, 12 VIII 2023.

³⁴ Mateusz Morawiecki: *Na wschodzie grupa Wagnera, na zachodzie grupa Webera*, oprac. M.J. Orłowski, 1 VII 2023, [online] <https://wydarzenia.interia.pl/raport-wybory-parlamentarne-2023/news-mateusz-morawiecki-na-wschodzie-grupa-wagnera-na-zachodzie-g.nId.6876434>, 1 VII 2023.

³⁵ *Co powiedział prezes PiS w Kielcach? Applebaum dopuściła się ohydnej manipulacji! „Poziom hysterii i teorii spiskowych”*, 4 IX 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/661190-co-powiedzial-prezpis-w-kielcach-applebaum-manipuluje>, 4 IX 2023.

³⁶ wkt, *Prezes PiS w Woli Rzędzińskiej: Chcemy usłyszeć od Polaków, czego chcą. Nie wprowadzamy nikogo w błąd. Realizujemy obietnice*, 16 VII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/654839-prezpis-nie-wprowadzamy-nikogo-w-blad>, 16 VII 2023.

³⁷ *Kaczyński o filmie Holland: Odrażający, obrzydliwy*, oprac. Ł. Olender, 22 IX 2023, [online] <https://wydarzenia.interia.pl/kraj/news-kaczyński-o-filmie-holland-odrazajacy-obrzydliwy.nId.7043263>, 22 IX 2023.

ści, kłamstwom, ludzi chcących silnej Polski³⁸, broniących i służących narodowi, nie naruszających interesu Polski³⁹. Tę repartycję uzupełnia wypowiedź Beaty Szydło: *My mamy Polskę i Polaków w sercach, nie musimy przyklejać sobie papierowych serc, żeby to udowodniać*⁴⁰, czy propozycja „podmiotowej Polski”⁴¹ jako przeciwwagi dla „sił antypolskich”. Twierdzono zatem, że wybór przebiega pomiędzy *Polską wolną, rozwijającą się, Polską suwerenną [...] a [...] Polską, która będzie poddana wpływowi zewnętrznym*⁴². Politycy PiS przekonywali, że obywatele chcą „Porządnej Polski” i „Prawdziwej Polski”. Ich przeciwnicy zaś nie chcieli: *silnej duchem i gospodarką, niezależnej, sprawiedliwej i solidarnej Polski*⁴³. Wybory miały rozstrzygnąć o przyszłości Polski na długie dekady: *To wybór między dumną a zawstydzoną Polską, między wolną a zniewoloną Polską*⁴⁴.

Rządzący intensywnie eksploatowali repartycję „Polska bezpieczna” – „Polska niebezpieczna”⁴⁵, doprecyzowaną w postaci „Polska pisowska i bezpieczna” – „Polska platformerska i bezbronna”⁴⁶. Tę pierwszą miało cechować bezpieczeństwo militarne, ekonomiczne oraz socjalne: *Nasza filozofia nie jest filozofią liberałów – niech każdy radzi sobie, jak chce. To filozofia dzikiego zachodu, prawo pięści. Ja nie chcę, by nasza Polska tak wyglądała. Nasza Polska musi być Polską otwartą wobec słabszych, potrzebujących pomocy zwłaszcza w kryzysach*⁴⁷. Oznaczała ona również rozbudowę armii, przywracanie posterunków policji, bezpieczeństwo energetyczne, zablokowanie nielegalnej migracji, ochronę interesów wielu grup zawodowych, czego przykładem miało być uniemożliwienie

³⁸ wkt/PAP, *Premier Morawiecki w Kościerzynie: Nie będzie nam Weber mówił o zaporze ogniowej. Politycy z Brukseli chcą Tuska, bo zgodzi się na wszystko*, 1 VII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/652943-premier-w-koscierzynie-tusk-zatancy-jak-zagra-bruksela>, 1 VII 2023.

³⁹ wkt, *Prezes PiS w Woli Rzędzińskiej...*

⁴⁰ gah/TVP Info, *Zdecydowane słowa Beaty Szydło nt. postawy Tuska: Ktoś, kto podważa demokratyczny wybór Polaków, nie jest patriotą, jest zdrajcą*, 29 VIII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/660406-szydlo-ktos-ktu-podwaza-wybor-polakow-jest-zdrajca>, 29 VIII 2023.

⁴¹ GRS, *Jarosław Kaczyński mówi o rozmowach Donalda Tuska z Angelą Merkel. Fala komentarzy*, 11 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/kaczynski-mowi-o-rozmowach-tuska-z-merkel-fala-komentarzy/sq0l6vx>, 11 IX 2023.

⁴² PAP/rdm, *Szydło: Wybór jest między Polską wolną i suwerenną a Polską poddaną UE. Polska ma takie same prawa i obowiązki, jak inni członkowie Unii*, 23 IX 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/663766-szydlo-wybierzemy-miedzy-polska-wolna-a-polska-poddana-ue>, 23 IX 2023.

⁴³ aja, *Prezes PiS w liście do społeczności w Polsce.pl: Niech 15 października 2023 r. będzie dniem, w którym zwycięży prawdziwa Polska*, 28 VIII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/660272-list-prezesa-pis-do-spolcznosci-telewizji-wpolscepl>, 28 VIII 2023.

⁴⁴ IAR, *Morawiecki o Tusku: Sprzedali Rodowicz i Wodeckiego. Sprzedadzą Tatry i Bałtyk*, oprac. J. Zajchowska, 9 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30172753,morawiecki-o-tusku-sprzedali-rodowicz-i-wodeckiego-sprzedadza.html>, 9 IX 2023.

⁴⁵ MBR, *„Kpina z idei referendum”...*

⁴⁶ M. Karnowski, *Albo Polska będzie pisowska i BEZPIECZNA, albo platformerska i BEZBRONNA. Dziś w pełni wybrzmi wybór stojący przed Polakami*, 1 X 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/664717-albo-polska-bedzie-bezpieczna-albo-bezbronna>, 1 X 2023.

⁴⁷ mly/PAP, *Premier Morawiecki: Polska nie może pustoszczyć w powiatach i gminach. Kilkaset tysięcy Polaków, którzy wyjechali, dzisiaj wraca*, 22 VII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/655572-morawiecki-polska-nie-moze-pustoszcic-w-powiatach-i-gminach>, 22 VII 2023.

wwozu ukraińskiego zboża czy ograniczanie inflacji. Druga strona miała doprowadzić do *zdemolowania bezpieczeństwa*⁴⁸. Twierdzono, że *jakby się dorwali do władzy, to pewnie sprzedadzą i Bałtyk, i Tatry, sprzedadzą wszystko, co im pod rękę podejdzie*⁴⁹.

Środowisko polityczne prawicy wielokrotnie w dyskursie posługiwało się dychotomią „my” – „oni”, przy czym „my” oznaczało PiS, a „oni” najczęściej PO. Własnej grupie przypisywano pozytywne cechy, Platformie zaś negatywne. Niekiedy owa dychotomia nawiązywała do podziału z komunizmu. Jarosław Kaczyński mówił: *Dziś PO to jest komuna, bronią ubeków i ich wysokich emerytur, razem z sędami. Pułkownik Mazguta, różni Cimoszewicze, Miller, który był przedstawicielem twardej frakcji mówiącej, żeby nic nie zmieniać, nie iść na kompromisy. Później się zmienił, przystosował się, ale takie było jego pierwotne stanowisko. Wiedźcie to: SLD już jest nieboszczykiem. Lewica zorganizowana jest taka sobie, ledwo dychająca. Prawdziwa komuna dzisiaj to jest PO! Tamci byli Moskwa, ci Berlin. Musimy obronić Polskę i wierzę, że z państwa pomocą Polskę obronimy*⁵⁰. Przekonywano, że współczesnych „onych” i tych sprzed 1989 rokiem wiele łączy. Przykładem miało być nawoływanie do „opiólowania katolików”⁵¹.

EKSPONOWANE PRAKTYKI REPARTYCJI KOMITETÓW WYBORCZYCH TZW. DEMOKRATYCZNEJ OPOZYCJI

W obozie opozycji to politycy Platformy Obywatelskiej RP najczęściej posługiwali się repartycjami w kampanii wyborczej. W proponowanych narracjach przewodnią rolę odgrywała „Polska nienawiści” – „Polska miłości”⁵². Pierwszą z nich symbolizowali rządzący, którym przypisywano eskalowanie negatywnych emocji, agresję, ograniczanie wolności, pogardę i niszczenie przeciwników. PiS-owi zarzucano działania wymierzone w kobiety, ograniczanie legalnej aborcji, wkraczanie w życie prywatne. Miał doprowadzić do skłócenia Polaków, zniszczenia więzi, odpowiadał za wywołanie chaosu, wygenerowanie zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa⁵³. Z kolei „Polskę miłości” według Rafała Trzaskowskiego miała określać spokojna i rzeczowa rozmowa o konkretnych i problemach przyszłości. Twierdził on, że *prawdziwy podział jest właśnie pomiędzy wrzaskiem*

⁴⁸ MBR, „Kpina z idei referendum”...

⁴⁹ IAR, *Morawiecki o Tusku*...

⁵⁰ wkt, *Prezes PiS w Woli Rzędzińskiej*...

⁵¹ *Kaczyński nazwał Tuska „wrogiem narodu” i apelował, by „pamiętać o tym ryżym”. Komentarze? „Upadek”, oprac. M. Kozłowski, 23 VII 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,30001200,kaczynski-nazwal-tuska-wrogiem-narodu-i-apelowal-by-pamietac.html>, 23 VII 2023.*

⁵² S. Sierakowski, *Sierakowski: Polska miłości kontra Polska nienawiści*, 2 X 2023, [online] <https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/wybory-2023-sierakowski-o-marszu-jedyny-i-niestety-powazny-minus/1f06r2y,79cfc278,2X2023>.

⁵³ KMK, *Polacy gotowi na zmianę? O wyniku wyborów zdecyduje jedna grupa*, 3 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/wybory-2023-o-wyniku-glosowania-zdecyduje-jedna-grupa/knj5t0l,2IX2023>.

*i ciszą, pomiędzy krzykiem i zwykłą rozmową. Wybór był pomiędzy: wrzaskiem a chwilą namysłu. Między szczuciem i manipulacją a rzeczową rozmową o konkretach. Między szukaniem wrogów i patrzeniem w przeszłość a patrzeniem w przyszłość*⁵⁴. Obywatele mieli więc wybór pomiędzy uśmiechniętą, wspólnotową Polską, proponowaną przez opozycję a rozkrzyczaną, rozhisteryzowaną Polską przeciwników politycznych. Rządzącym odmawiano miłości do ludzi i oskarżano ich o niechęć do udzielenia im pomocy. Nawoływano do zmiany złych ludzi u władzy, zbudowania „Lepszej Polski”, współtworzenia „Szczęśliwej Polski”, *bez tej zmory codziennej, bez kłamstwa i pogardy*⁵⁵. W wymienione repartycje wpisywała się także ogólna dychotomia: „Polska kontra PiS”⁵⁶.

Repartycję „Polska wartości” – „Polska antywartości” eksponowano w dyskursie o „Marszu Miliona Serc”. Zapraszano do udziału w nim wszystkich tych, którzy podzielali szacunek do drugiego człowieka, uznawali rolę kobiet w społeczeństwie, szanowali swobody obywatelskie, doceniali wspólnotę i potrzebę zmian, a ponadto tych, którzy uznawali prawo kobiet do opieki okołoporodowej, bezpłatnej i bezpiecznej antykoncepcji awaryjnej, godnego życia, decydowania o swoim zdrowiu i ciele oraz potrzebę bezpieczeństwa. Wymienione wartości miały być tożsame z chrześcijańskim dekalogiem. Donald Tusk uważał, że [...] *jeśli naprawdę jesteś chrześcijanką, chrześcijaninem, to musisz być po stronie kobiet w tym sporze*⁵⁷. Potrzebę likwidacji innych nierówności doświadczanych przez kobiety wzmacniały inne repartycje. Przekonywano, że *Polska Kaczyńskiego, Ziobry, Jędraszewskiego to nie jest Polska dla kobiet*, a kobiety miały wybór pomiędzy Polskami. *Taką, w której łaskawy pan mówi, że macie też prawo żyć, i taką, którą proponuje Koalicja Obywatelska – z pełnią praw kobiet, z traktowaniem kobiet podmiotowo*⁵⁸. Po drugiej stronie mieli znajdować się politycy obozu rządzącego, pozbawieni wymienionych wartości, dokonujący także rozkradania Polski. Oceniano, że *po raz pierwszy w historii kradzież w wykonaniu władzy stała się kategorią makroekonomiczną. Oni też kradną w miliardach złotych*⁵⁹ lub *PiS okradł nas z pieniędzy publicznych*

⁵⁴ D. Łosiewicz, *Rafał Trzaskowski próbuje wskrzesić uśmiechniętą twarz Platformy. To się nie uda*, 24 IX 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/663831-trzaskowski-probuje-wskrzesic-umiech-nieta-twarz-platformy>, 24 IX 2023.

⁵⁵ *Donald Tusk apeluje w Gdańsku do „mediów rządowych”. „My też mamy prawo”*, oprac. K. Rochowicz, 31 VIII 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30141234,donald-tusk-apeluje-w-gdansk-do-mediow-rzadowych-my-tez.html>, 31 VIII 2023.

⁵⁶ *mly/PAP, Tak Tusk próbuje straszyc Polaków! Lider Platformy atakuje: „Macierewicz, Kaczyński, Morawiecki rozbroili Polskę”*, 4 VIII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/657260-tusk-macierewicz-kaczynski-morawiecki-rozbroili-polske>, 4 VIII 2023.

⁵⁷ *pn/PAP/Twitter, Wykluczająca się narracja. Tusk: Jeśli naprawdę jesteś chrześcijaninem i masz dekalog w sercu, musisz być po stronie praw kobiet*, 10 IX 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/661973-tusk-broni-praw-kobiet-powolujac-sie-na-wiare-i-dekalog>, 10 IX 2023.

⁵⁸ A. Wieczorek, *„Te wybory wygrają kobiety”. Specjalny bus rusza w Polskę*, 14 IX 2023, [online] <https://wydarzenia.interia.pl/raport-wybory-parlamentarne-2023/news-te-wybory-wygraja-kobiety-specjalny-bus-rusza-w-polske,nId,7025258>, 14 IX 2023.

⁵⁹ Ł. Szpyrka, *Konwencja KO. Donald Tusk: Oni kradną w miliardach złotych*, 9 IX 2023, [online] https://wydarzenia.interia.pl/raport-wybory-parlamentarne-2023/news-konwencja-ko-donald-tusk-oni-kradna-w-miliardach-zlotych,nId,7015586#google_vignette, 9 IX 2023.

i z prawdy⁶⁰. Tej ostatniej kwestii dotyczyła dychotomia „Polska nieprzyzwoita” – „Polska przyzwoita”. „Przyzwoita” łączyło przestrzeganie siódmego przykazania *nie kradnij*⁶¹, druga tego przykazania nie zachowywała, była również bezwstydna. *Widzimy każdego dnia, jak okradają was i naszą Ojczyznę w sposób tak bezwzględny i tak bez żadnych hamulców, i równocześnie widzimy, jak tańczą na Jasnej Górze, trzymając się za ręce, wyglądają na zadowolonych*⁶².

Rafał Trzaskowski eksponował repartycje dotyczące podziałów kulturowych. Według niego zwolennicy opozycji byli za *Polską otwartą, nowoczesną, europejską, która nie ingeruje w życie obywateli i nie zgadza się na skrajnie upartyjnione państwo*⁶³. Opisując „Marsz Miliona Serc”, Agnieszka Pomaska mówiła: *Nie dla PiS-u robimy ten marsz, a dla zwolenników optymistycznej Polski*⁶⁴. Na wiecach Platformy przekonywano, że zgromadzeni zaliczają się do „Polski uśmiechniętej”, mówiono: *Niech Polska zobaczy, że jesteśmy razem, uśmiechnięci. Że to nie jest mrzonka, tylko realne marzenie o Polsce uśmiechniętej, z ludźmi dobrej woli, o władzy, która ludzi szanuje*⁶⁵. Wybór wartości opozycji oznaczał głosowanie za „Wolną Polską”⁶⁶. Według Szymona Hołowni: *dzisiaj pokolenie ich dzieci staje do walki o wolność swoich dzieci, o Polskę wolną od polityków, którzy żywią się krwią obywateli, którzy zrobili sobie mielonkę z naszych marzeń, z naszej przyszłości, z naszej przestrzeni, z naszego powietrza*⁶⁷. Udział Rafała Trzaskowskiego w wyborach prezydenckich przedstawiono nie tylko jako wyzwanie ponad siły ze względu na ataki pisowskiego państwa, lecz także jako symbol „Wolnej Polski”. Według Donalda Tuska: *A on przecież wygrał te wybory. Wiecie o tym dobrze! Oni nam wtedy ukradli demokrację. Użyli całego państwa, by te wy-*

⁶⁰ *TVP skupi się na „mówieniu prawdy o PiS”. Donald Tusk potrzebuje 24 godzin*, oprac. M. Wolf, 28 IX 2024, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,30241057,ttp-skupi-sie-na-mowieniu-prawdy-o-pis-donald-tusk-potrzebuje.html>, 28 IX 2023.

⁶¹ *kk, Tusk w Koszalinie. Czy powiedział coś nowego? A skądże! Nadawał jak zdarta płyta. „Jeśli oni nie zostaną odsunięci od władzy...”*, 14 VII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/654665-tusk-w-koszalinie-czy-powiedzial-cos-nowego>, 14 VII 2023.

⁶² *kk/PAP, Zero wstydu! Tusk znów poucza wierzących: „Jeśli jesteś chrześcijaninem nie możesz...”*. A co z jego postulatami ws. aborcji?, 14 VII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/654677-zero-wstydu-tusk-znow-poucza-wierzacych>, 25 VIII 2024.

⁶³ P. Halicki, *Trzaskowski: Jeszcze chwila i PiS wyśle policjantów do nadzorowania konfesjonatów [WYWIAD]*, 29 VII 2023, [online] <https://www.onet.pl/informacje/onetwarszawa/trzaskowski-jeszcze-chwila-i-pis-wysle-policjantow-do-nadzorowania-konfesjonalow/kskb1px,79cfc278>, 29 VII 2023.

⁶⁴ P. Michalski, *Ryzykowny ruch Tuska. „Suweren przemówi na finiszu kampanii”*, 20 VII 2023, [online] <https://wiadomosci.wp.pl/ryzykowny-ruch-tuska-suweren-przemowi-na-finiszu-kampanii-6921668854610912a>, 20 VII 2023.

⁶⁵ *Donald Tusk: Jak można mówić ludziom, którzy chcą iść do kina, że są świniami?*, oprac. J. Różycka, 24 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30224192,donald-tusk-jak-mozna-mowic-ludziom-ktorzy-chca-isc-do-kina.html>, 24 IX 2023.

⁶⁶ *Koalicja KO i Konfederacji po wyborach 2023? Małgorzata Kidawa-Błońska: Chcemy wygrać wybory*, oprac. N. Pacholczyk, 2 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30146451,koalicja-ko-i-konfederacji-po-wyborach-2023-malgorzata-kidawa-blonska.html>, 2 IX 2023.

⁶⁷ S. Białach, *Trzecia Droga poszła po rozum do głowy [ANALIZA]*, 2 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/trzecia-droga-poszla-po-rozum-do-glowy-walka-o-niezdecydowanych-wyborcow/h14qvr1>, 2 IX 2023.

bory nie były uczciwe, by pozbawić szans naszego kandydata⁶⁸. Wybory prezydenckie pogłębiały poczucie niesprawiedliwości i nierówności u osób zaliczających się do „Polski nowoczesnej i otwartej”. Tę nierówność szczególnie polityzowały przez lata środowiska lewicowe, widząc zagrożenie w dominacji konserwatyzmu, tradycjonalizmu czy religii, krytykujące obskurantyzm i ciemnogród.

Platforma rzadko mówiła o potrzebie zbudowania bezpieczeństwa militarnego, raczej przedefiniowywała dominującą w dyskursie repartycję rządzących „Polska bezpieczna” – „Polska niebezpieczna”. W niej to opozycja była źródłem braku bezpieczeństwa. Redefinicje mówiły, że to rządzący stanowią zagrożenie, prowadzą wojnę polsko-polską, skłócili obywateli, rozbroili państwo czy sprowadzili tysiące migrantów zarobkowych. Przytaczano przykłady potwierdzające te redefinicje: incydent z policyjnym Black Hawkem czy upadek rakiety na polskie terytorium.

Platforma korzystała z podziału z okresu komunizmu „my” – „oni”⁶⁹, eksponując symbole i rocznice historyczne, utożsamiając się z „my”, czyli społeczeństwem. Mówiono, że „my” to naród, a „oni” są tyranią, zepsutą władzą, zdeprawowanymi cynikami i złodziejami. Donald Tusk porównywał ówczesną sytuację do czasów Solidarności, siebie przedstawiał jako uczestnika i organizatora sprzeciwu z lat 1980-1981. Zaliczanych do „my” porównywano do stoczniovców, przeciwstawiających się antynarodowemu reżimowi. Do celów wyborczych wykorzystano 43. rocznicę podpisania porozumień sierpniowych, wiele ówczesnych postulatów miało być wciąż aktualnych. Media publiczne porównywano do mediów komunistycznych, ponieważ podobnie miały blokować prawdę, ograniczać wolność słowa, druku i publikacji. Kierowały się kłamstwem i pogardą. Łączono „obóz Gierka” z „obozem władzy J. Kaczyńskiego”. *Tamci za Gierka mogliby się od Kaczyńskiego i Morawieckiego uczyć, jak się rozkrada majątek narodowy*⁷⁰. Uważano, że tak jak kiedyś w ciągu kilku tygodni 10 milionów zapisało się do Solidarności, tak w wyborach potrzeba 10 milionów głosów. Wobec rządzących proponowano przyjęcie określonej strategii: *Używajcie najprostszyc słów takich jak: prawda, przyzwoitość, uczciwość, przejrzystość reguł – wskazał Donald Tusk. – Jeśli będziemy mówili dziś, tak jak wtedy – uczciwym, przejrzystym językiem, trafimy do tych wszystkich, którzy są ofiarami propagandy*⁷¹. Celem powyższych narracji było korzystanie z historycznego i moralnego kapitału podziału „my” – „oni”, zbudowanie atmosfery sprzeciwu i „narodowego zrywu”, swoistego „punktu zwrotnego”⁷² prowadzącego do uwolnienia Polaków od tyranii.

⁶⁸ Tusk: Rafal Trzaskowski wygrał te wybory. PiS ukradł nam wtedy demokrację, oprac. J. Zajchowska, 9 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30172796,tusk-rafal-trzaskowski-wygral-te-wybory-pis-ukradl-nam-wtedy.html>, 9 IX 2023.

⁶⁹ Zob. P. Borowiec, *An Abandoned Past: The End of Post-Communism in Poland*, Berlin i in. 2022.

⁷⁰ Donald Tusk apeluje w Gdańsku do „mediów rządowych”...

⁷¹ MBR, Donald Tusk mobilizuje wyborców KO. „Potrzebujemy 10 mln głosów”, 31 VIII 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/donald-tusk-mobilizuje-wyborcow-ko-potrzebujemy-10-mln-glosow/qtww78g>, 31 VIII 2023.

⁷² Zob. P. Borowiec, *Kreowanie punktu zwrotnego. Strategia odwracania preferencji wyborczych w kampanii 2019 roku*, [w:] *Kampania parlamentarna 2019 roku*, red. P. Borowiec, A. Tyszkiewicz, Kraków 2021, s. 63-80.

Repartycje PO korzystały z kategorii „normalności”. „Normalnych” widziano w uczestnikach „Marszu Miliona Serc”. *My jesteśmy normalni. Nienormalna była ta władza, która działała przeciwko wszelkim polskim interesom. Gdy patrzę na tych cynicznych polityków zatruwających Bałtyk i wycinających drzewa, mówię – to nie jest Polska. To wy jesteście Polską*⁷³. Marsz miał być świadectwem tego, jak wygląda prawdziwa Polska, jak wyglądają dumne Polki, jak wyglądają dumni Polacy⁷⁴. Powrót normalności uzasadniała nienormalność teraźniejszości. Domagano się „normalnej Polski”, tj. równych szans, likwidacji indoktrynacji w szkołach, przywrócenia wolności opartej na najlepszej polskiej tradycji⁷⁵. „Normalna Polska” była „nową Polską”. Rafał Trzaskowski mówił: *Idziemy pełni odwagi i determinacji w kierunku przyszłości, w kierunku Polski, która jest tolerancyjna, różnorodna, europejska i uśmiechnięta*⁷⁶.

Dychotomia „Polska demokratyczna” – „Polska niedemokratyczna” była wykorzystywana przez całą kampanię. Nie została jednak jednoznacznie zaproponowana, była natomiast nieustannie doprecyzowywana licznymi przykładami, nawiązywaniem do systemu demokratyczno-parlamentarnego, pluralizmu, praworządności i europejskości oraz krytyką autorytaryzmu.

Jedną z repartycji próbujących wyjść poza wcześniejsze przeciwstawienia była propozycja Szymona Hołowni: *Nie będzie powrotu do Polski PiS ani Polski PO. Kończy się era wielkich partii, zaczyna się era obywateli. Trzecia Droga jest właśnie dla nich*⁷⁷.

Rządzący przedefiniowywali liczne repartycje opozycji⁷⁸. Przypominano, jak wyglądała „Polska uśmiechnięta” za czasów rządów Donalda Tuska. Podawano przykłady działań jego rządu, podejmowanych na korzyść Berlina i Brukseli, działania świadczące o niedbaniu o interesy i bezpieczeństwo Polski⁷⁹. Repartycja „Polska nienawiści” – „Polska miłości” też otrzymała odmienne interpretacje. Według polityków PiS to Donald Tusk wprowadził do Polski nienawiść dzielącą Polaków, blokującą

⁷³ DWW, KMK, *Marsz Miliona Serc i konwencja PiS. Gorąca polityczna niedziela*, 1 X 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/marsz-miliona-serc-i-konwencja-pis-goraca-polityczna-niedziela-relacja-na-zywo/7jg6w63>, 1 X 2023.

⁷⁴ *Marsz Miliona Serc. Kierwiński: Dziwnym trafem szczujnia z Woronicza podala, że była nas garstka*, oprac. D. Maikowski, M. Bojanowska, 2 X 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30252381,marcin-kierwinski-gosciem-poniedzialkowej-porannej-rozmowy.html>, 2 X 2023.

⁷⁵ *Marsz Miliona Serc i konwencja PiS...*

⁷⁶ tkwl/PAP/Twitter, *O czym mówiła opozycja na Marszu Miliona Serc? Slabe wystapienia Trzaskowskiego i Tuska. Według komentujących lepszy był... Czarzasty*, 1 X 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/664771-slabe-wystapienia-trzaskowskiego-i-tuska-na-marszu-w-stolicy>, 1 X 2023.

⁷⁷ MBR, *Konwencja Trzeciej Drogi w Kielcach. Szymon Hołownia o sondażach: PiS się kończy*, 23 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/konwencja-trzeciej-drogi-szymon-holownia-o-sondazach-pis-sie-konczy/11xyl28>, 23 IX 2023.

⁷⁸ Zob. tkwl/wyborcza.pl, *Absurdalny atak „GW” na Jarosława Kaczyńskiego! „Stoi tam, gdzie rozgrzesza się za SB i PZPR. A PO stoi po drugiej stronie”*, 18 VII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/655112-absurd-gw-sugeruje-ze-prezes-pis-stoi-po-stronie-pzpr>, 18 VII 2023.

⁷⁹ wkt/PAP/TT/FB, *RELACJA. Ostatni dzień kampanii wyborczej! Prezes PiS: Każdy głos na partię opozycyjną, to głos na PO i Donalda Tuska*, 13 X 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/666481-relacja-goracy-ostatni-dzien-kampanii-wyborczej>, 13 X 2023.

normalne procesy demokratyczne, niszczącą demokrację, relacje i więzi międzyludzkie, osłabiającą polskie państwo na arenie międzynarodowej. Tusk miał celowo i cynicznie odwoływać się do skrajanych emocji. Przykładem na to była odmowa uznania wyników demokratycznych w 2015 roku, przyjęcie taktyki totalnej opozycji oraz strategii politycznej *ulica i zagranica*⁸⁰.

PODSUMOWANIE

Prawo i Sprawiedliwość stosowało repartycje w dyskursie wyborczym rzadziej niż przedstawiciele Koalicji Obywatelskiej PO .N iPL Zieloni, Trzeciej Drogi, PSL, Nowej Lewicy, co potwierdza, że po takie formy upolityczniania nierówności sięgają częściej ugrupowania znajdujące się w opozycji. Rządzący w swoich przekazach i repartycjach najczęściej nawiązywali do nierówności zlikwidowanych już przez nich w czasie ostatnich ośmiu lat rządów. Sięgali po repartycje typowe dla podziału „wygrani” – „przegranii” transformacji, eksponowanego w poprzednich kampaniach wyborczych, szczególnie w 2015 roku⁸¹. Z kolei repartycje dotyczące podziału wytworzonego przed 1989 rokiem „my” – „oni” stosowano sporadycznie. Nie miały na celu likwidację nierówności już zlikwidowanych, ale przyjmowały ostrzegawczy wymiar. Były przestrogami przed powrotem starych podziałów, a mogło to nastąpić wraz ze zwycięstwem opozycji w wyborach parlamentarnych.

Repartycje opozycji były przedstawiane głównie przez Platformę Obywatelską RP. Dotyczyły one dwóch podziałów społecznych. Pierwszy dotyczył kwestii nierówności, czyli podziałów kulturowych. Został on wcześniej zdefiniowany jako dychotomia między Polską tradycyjną (patriotyczną) a Polską modernistyczną (nowoczesną); między nierównościami wynikającymi z dominacji wartości konserwatywnych a wartościami proponowanymi przez ideologię kulturowego liberalizmu, wolności i równouprawnienia wszystkich stylów życia. Drugim wykorzystywanym i upolitycznianym podziałem społecznym był podział wytworzony w okresie PRL-u „my” – „oni”. Typowe nierówności dla tego podziału, określane między uprzywilejowaną i monopolistyczną władzą a pozbawionym praw społeczeństwem, służyły do ukazania sytuacji, zdefiniowania rzeczywistości w 2023 roku. Takie porównanie miało zarówno służyć wykorzystaniu zasobów symbolicznych przeszłości, niepodległościowej walki Solidarności, jak i delegitymizować rządzących, ukazując ich jako reżim odmawiający społeczeństwu podmiotowości.

Analiza ukazała, że repartycje nie tylko były przydatne w kampanii, lecz także odwoływały się do znanych podziałów i nierówności, wielokrotnie polityzowanych, odczytywanych przez grupy wyborców, choć częściowo już zapomnianych. Wymienione

⁸⁰ D. Moliński, „Wprowadził do Polski nienawiść, cynicznie dzieli Polaków, niszczy więzi” ...

⁸¹ Zob. np.: P. Borowiec, *Wykorzystanie przeszłości w roszczeniach władczych kandydatów, w kampanii prezydenckiej 2015 roku*, [w:] *Oblicza kampanii wyborczych 2015*, red. M. Kułakowska, P. Borowiec, P. Ścigaj, Kraków 2016, s. 53-72; P. Borowiec, *Wyborcze definicje wymiarów czasu w kampanii parlamentarnej 2019 roku*, [w:] *Spory o kapitalizm. Krytyczne przewartościowania*, red. M. Tobiasz, J. Ziolkowski, Warszawa 2022, s. 183-206.

wyżej przykłady repartycji potwierdzają, że przedmiotem upolitycznienia były podziały już wcześniej odczytane przez społeczeństwo i polityków. Używane repartycje nie ujawniły występowania nowych podziałów. Okazało się, że fundamentem ich struktury była antagonistyczna polaryzacja, dyskursywne przeciwstawienie dwóch zbiorowości, znajdujących się w odmiennej sytuacji kulturowej i społeczno-gospodarczej. Przygotowywano schematy, w których jedna strona była bezwzględnie zła, druga zaś całkowicie dobra. Przywoływano akceptowane lub narzucane ideologie, wartości, przypominano grupom o ich negatywnych doświadczeniach, interesach indywidualnych i grupowych. Następowало to w wyniku posługiwania się repartycjami jako narzędziami niezainteresowanymi kompromisami, negocjacjami czy wspólnymi rozwiązaniami. Nie proponowano negocjacji z grupami uprzywilejowanymi, dominującymi i sprawującymi w wielu wymiarach życia władzę. Posługiwano się repartycjami, które jednoznacznie podtrzymywały lub podważały prawomocność istniejącego porządku, odrzucały niesprawiedliwe hierarchie, a proponowały w zamian wizje sprawiedliwości i równości oraz nowe już sprawiedliwe hierarchie. Miały one nie tylko zmienić położenie grup zdominowanych i wykluczonych, lecz także zbudować nową jedność społeczną, więź społeczną, harmonię oraz podstawy do dalszego rozwoju.

Korzystanie z repartycji w czasie kampanii 2023 roku potwierdza zarówno ich przydatność, jak i istnienie podziałów społecznych, które repartycje upolityczniają. Ponadto obrazuje dążenie twórców repartycji do zainteresowania wyborców nierównościami, a tym samym potwierdza, że owe praktyki są politycznymi narzędziami przekształcania społeczeństwa. Sama częstotliwość, liczebność i zmienność używanych dychotomii typu „Polska nienawiści” – „Polska miłości” ukazuje, że nie są one podziałami społecznymi, ale jedynie ich polityzacjami. Stosowane w dyskursie dychotomie są płaszczyznami tworzenia polityki oraz odbiciem rzeczywistych nierówności społecznych.

BIBLIOGRAFIA

- aja, *Prezes PiS w liście do społeczności w Polsce.pl: Niech 15 października 2023 r. będzie dniem, w którym zwycięży prawdziwa Polska*, 28 VIII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/660272-list-prezesa-pis-do-spolecznosci-telewizji-wpolscepl>.
- Białach S., *Trzecia Droga poszła po rozum do głowy [ANALIZA]*, 2 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/trzecia-droga-poszla-po-rozum-do-glowy-walka-o-nie-zdecydowanych-wyborcow/h14qvr1>.
- Borowiec P., *An Abandoned Past: The End of Post-Communism in Poland*, Berlin i in. 2022, <https://doi.org/10.3726/b19686>.
- Borowiec P., *Koncepcja praktyk repartycji. Przyczyny systematycznego ich wykorzystywania w polskiej polityce*, „Politeja” 2022, vol. 19, no. 2(77), <https://doi.org/10.12797/Politeja.19.2022.77.12>.
- Borowiec P., *Kreowanie punktu zwrotnego. Strategia odwracania preferencji wyborczych w kampanii 2019 roku*, [w:] *Kampania parlamentarna 2019 roku*, red. P. Borowiec, A. Tyszkiewicz, Kraków 2021, <https://doi.org/10.4467/K7242.169/20.20.15567>.

- Borowiec P., *Od dezintegracji do integracji społecznej. Praktyki repartycji jako polityczne narzędzia przekształcania społeczeństwa*, „Studia Politologiczne” 2023, vol. 67, <https://doi.org/10.33896/SPolit.2023.67.11>.
- Borowiec P., *Podziały społeczne i ich upolitycznienie jako przykłady toksycznych struktur władzy?*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2021, nr 30, <https://doi.org/10.19195/1643-0328.30.5>.
- Borowiec P., *The Politicization of Social Divisions in Post-War Poland*, Cham 2023, <https://doi.org/10.1007/978-3-031-26530-3>.
- Borowiec P., *Uwarunkowania, przebieg i wyniki wyborów parlamentarnych w 2007 roku*, [w:] *Wybory parlamentarne 2007. Media w kampanii wyborczej*, red. K. Pokorna-Ignatowicz, Kraków 2008.
- Borowiec P., *Wyborcze definicje wymiarów czasu w kampanii parlamentarnej 2019 roku*, [w:] *Spory o kapitalizm. Krytyczne przewartościowania*, red. M. Tobiasz, J. Ziółkowski, Warszawa 2022.
- Borowiec P., *Wykorzystanie przeszłości w roszczeniach władczych kandydatów, w kampanii prezydenckiej 2015 roku*, [w:] *Oblicza kampanii wyborczych 2015*, red. M. Kułakowska, P. Borowiec, P. Ścigaj, Kraków 2016.
- Cieślak K., *Kaczyński w Lublinie: Słowa, które padły, „pieniędzy nie ma i nie będzie”, nie są zakopane w Zakopanem*, 7 X 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30274711,kaczynski-w-lublinie-slowa-ktore-padaly-pieniedzy-nie-ma.html>.
- Co powiedział prezes PiS w Kielcach? Applebaum dopuściła się ohydnej manipulacji! „Poziom historii i teorii spiskowych”*, 4 IX 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/661190-co-powiedzial-prezes-pis-w-kielcach-applebaum-manipuluje>.
- Cześnik M., Kotnarowski M., *Nowy wymiar politycznego współzawodnictwa: Polska solidarna versus Polska liberalna*, „Studia Polityczne” 2011, nr 27.
- DSZ, *Burza w komentarzach po słowach Kaczyńskiego. „Z milego dziadziusia wylazł zwykły cham”*, 24 VII 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/burza-po-wystapieniu-kaczynskiego-z-milego-dziadziusia-wylazl-cham/2yexm70>.
- Figiel A., *Języki IV RP. Podziały społeczno-polityczne w dyskursie polityki*, Poznań 2009.
- gah/TVP Info, *Zdecydowane słowa Beaty Szydło nt. postawy Tuska: Ktoś, kto podważa demokratyczny wybór Polaków, nie jest patriotą, jest zdrajcą*, 29 VIII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/660406-szydlo-ktos-kto-podwaza-wybor-polakow-jest-zdrajca>.
- gah/Twitter, *Tania prowokacja Tuska! Tak zareagował na pytanie premiera o pieniądze z prywatyzacji: „Poszukaj ich na swoich prywatnych kontaktach”*, 12 VIII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/658255-tania-zaczepka-tuska-poszukaj-pieniedzy-na-swoich-kontaktach>.
- Grabowska M., Szawiel T., *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, Warszawa 2001.
- Grabowska M., *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki po 1989 roku*, Warszawa 2004.
- Grabowska M., *The Post-Communist Cleavage: Social Bases of Politics in Poland After 1989*, Berlin i in. 2021.
- GRS, *Jarosław Kaczyński mówi o rozmowach Donalda Tuska z Angelą Merkel. Fala komentarzy*, 11 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/kaczynski-mowi-o-rozmowach-tuska-z-merkel-fala-komentarzy/sq0l6vx>.

- Halicki P., *Trzaskowski: Jeszcze chwila i PiS wysle policjantów do nadzorowania konfesjonatów* [WYWIAD], 29 VII 2023, [online] <https://www.onet.pl/informacje/onetwarszawa/trzaskowski-jeszcze-chwila-i-pis-wysle-policjantow-do-nadzorowania-konfesjonalow/kskb1px,79cfc278>.
- Herbut R., *Podziały socjopolityczne*, [w:] *Studia z teorii polityki*, t. 1, red. A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław 1999.
- Herbut R., *Podziały społeczne i politycznie doniosłe (cleavages) w Europie Zachodniej*, [w:] *Systemy polityczne demokracji zachodnioeuropejskich. Wstęp do analizy porównawczej*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1992.
- IAR, *Morawiecki o Tusku: Sprzedali Rodowicz i Wodeckiego. Sprzedadzą Tatry i Bałtyk*, oprac. J. Zajchowska, 9 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30172753,morawiecki-o-tusku-sprzedali-rodowicz-i-wodeckiego-sprzedadza.html>.
- Karnowski M., *Albo Polska będzie pisowska i BEZPIECZNA, albo platformerska i BEZBRONNA. Dziś w pełni wybrzmie wybór stojący przed Polakami*, 1 X 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/664717-albo-polska-bedzie-bezpieczna-albo-bezbronna>.
- Karnowski M., *To o to będą te wybory! „Pytania referendalne zmniejszają przestrzeń dla hejterów, pokazują jakie naprawdę decyzje muszą podjąć Polacy”*, 13 VIII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/658282-to-o-to-beda-te-wybory>.
- Karnowski M., *W ten weekend prawie nic nie poszło po myśli Tuska. Opozycja nie skorzystała z ostatniej pewnie szansy na uzyskanie wyraźnego przełomu*, 2 X 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/664840-w-ten-weekend-prawie-nic-nie-poszlo-po-mysli-tuska>.
- Kęska A., *Stare i nowe podziały społeczne w Polsce*, [w:] *Wykluczeni. Wymiar społeczny, materialny i etniczny*, red. M. Jarosz, Warszawa 2008.
- kk, *Tusk w Koszalinie. Czy powiedział coś nowego? A skądże! Nadawał jak zdarta płyta. „Jeśli oni nie zostaną odsunięci od władzy...”*, 14 VII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/654665-tusk-w-koszalinie-czy-powiedzial-cos-nowego>.
- Kaczyński nazwał Tuska „wrogiem narodu” i apelował, by „pamiętać o tym rzyżym”. Komentarze? „Upadek”*, oprac. M. Kozłowski, 23 VII 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,30001200,kaczynski-nazwal-tuska-wrogiem-narodu-i-apelowal-by-pamietac.html>.
- Lipset S.M., Rokkan S., *Cleavage Structures. Party Systems, and Volter Alignments: An Introduction*, [w:] *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, red. S.M. Lipset, S. Rokkan, New York 1967.
- Łosiewicz D., *Rafał Trzaskowski próbuje wskrzesić uśmiechniętą twarz Platformy. To się nie uda*, 24 IX 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/663831-trzaskowski-probuje-wskrzesic-usmiechnieta-twarz-platformy>.
- Łukowski W., Sadowski I., *Podział społeczno-polityczny w Polsce. Kilka uwag teoretycznych*, „Studia Politologiczne” 2013, nr 29.
- Maciejewski J., *Teoretycznie nie da się rządzić krajem tak zinfiltrowanym przez obce wpływy i zakulisowe interesy. A jednak PiS się udało*, 16 IX 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/662805-polska-rownolegla-jaroslaw-a-kaczynskiego>.
- Marsz Miliona Serc. Kierwiński: Dziwnym trafem szczujnia z Woronicza podała, że była nas garstka*, oprac. D. Maikowski, M. Bojanowska, 2 X 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/>

wiadomosci/7,143907,30252381,marcin-kierwinski-gosciem-poniedzialkowej-porannej-rozmowy.html.

Markowski R., *Rozłamy socjopolityczne w zamysle klasyków, o tym, jak ich rozumiano, poprawiano i testowano*, „Studia Polityczne” 2000, nr 10.

DWW, KMK, *Marsz Miliona Serc i konwencja PiS. Gorąca polityczna niedziela*, 1 X 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/marsz-miliona-serc-i-konwencja-pis-goraca-polityczna-niedziela-relacja-na-zywo/7jg6w63>.

MBR, „Kpina z idei referendum”. *Trzecie pytanie referendalne wywołało poruszenie*, 13 VIII 2023, [online] <https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/kpina-z-idei-referendum-trzecie-pytanie-referendalne-wywohalo-poruszenie/txhff45,79cfc278>.

MBR, *Donald Tusk mobilizuje wyborców KO. „Potrzebujemy 10 mln głosów”*, 31 VIII 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/donald-tusk-mobilizuje-wyborcow-ko-potrzebujemy-10-mln-glosow/qtww78g>.

MBR, *Konwencja Trzeciej Drogi w Kielcach. Szymon Hołownia o sondażach: PiS się kończy*, 23 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/konwencja-trzeciej-drogi-szymon-holownia-o-sondazach-pis-sie-konczy/11xyl28>.

Michalski P., *Ryzykowny ruch Tuska. „Suweren przemówi na finiszu kampanii”*, 20 VII 2023, [online] <https://wiadomosci.wp.pl/ryzykowny-ruch-tuska-suweren-przemowi-na-finiszu-kampanii-6921668854610912a>.

mly/PAP, *Tak Tusk próbuje straszyc Polaków! Lider Platformy atakuje: „Macierewicz, Kaczyński, Morawiecki rozbroili Polskę”*, 4 VIII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/657260-tusk-macierewicz-kaczynski-morawiecki-rozbroili-polske>.

Moliński D., *Wprowadził do Polski nienawiść, cynicznie dzieli Polaków, niszczy więzi* [KTO TO POWIEDZIAŁ?], 1 VIII 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30030585,wprowadzil-do-polski-nienawisc-cynicznie-dzieli-polakow-niszczy.html>.

Obacz P., *Podział „Polska solidarna – Polska liberalna” w świetle wybranych koncepcji pluralizmu politycznego*, Kraków 2018.

Obacz P., *Podział społeczno-polityczny w Polsce – wymiar aksjologiczny. Istota, konsekwencje, prognozy*, [w:] *Wartości i wartościowanie we współczesnej humanistyce*, t. 1, *Perspektywa filozoficzna*, red. E. Starzyńska-Kościusko, Olsztyn 2017.

Obacz P., *Podział społeczno-polityczny w Polsce i jego przejawy w parlamentarnej kampanii wyborczej 2019 roku*, [w:] *Kampania parlamentarna 2019 roku*, red. P. Borowiec, A. Tyszkiewicz, Kraków 2021.

Kaczyński o filmie Holland: Odrażający, obrzydliwy, oprac. Ł. Olender, 22 IX 2023, [online] <https://wydarzenia.interia.pl/kraj/news-kaczynski-o-filmie-holland-odrazajacy-obrzydliwy,nId,7043263>.

Opas R., *Morawiecki grzmiał ze sceny. „Patałachy, gamonie”*, 1 X 2023, [online] <https://wiadomosci.wp.pl/konwencja-pis-w-katowicach-jaroslaw-kaczynski-zabierze-glos-6947435615624064a>.

Mateusz Morawiecki: Na wschodzie grupa Wagnera, na zachodzie grupa Webera, oprac. M.J. Orłowski, 1 VII 2023, [online] <https://wydarzenia.interia.pl/raport-wybory-parlamentarne-2023/news-mateusz-morawiecki-na-wschodzie-grupa-wagnera-na-zachodzie-g,nId,6876434>.

- Koalicja KO i Konfederacji po wyborach 2023? Małgorzata Kidawa-Błomska: Chcemy wygrać wybory*, oprac. N. Pacholczyk, 2 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30146451,koalicja-ko-i-konfederacji-po-wyborach-2023-malgorzata-kidawa-blonska.html>.
- PAP/rdm, *Szydło: Wybór jest między Polską wolną i suwerenną a Polską poddaną UE. Polska ma takie same prawa i obowiązki, jak inni członkowie Unii*, 23 IX 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/663766-szydlo-wyberzemy-miedzy-polska-wolna-a-polska-poddana-ue>.
- pn/PAP, *Premier: PiS to wybór, PO – przymus. Na przykładach wieku emerytalnego i posyłania dzieci do szkół widać to wyraźnie*, 4 IX 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/661191-premier-pis-to-wybor-po-przymus-widac-to-wyraznie>.
- pn/PAP/Twitter, *Wykluczająca się narracja. Tusk: Jeśli naprawdę jesteś chrześcijaninem i masz dekalog w sercu, musisz być po stronie praw kobiet*, 10 IX 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/661973-tusk-broni-praw-kobiet-powolujac-sie-na-wiare-i-dekalog>.
- KMK, *Polacy gotowi na zmianę? O wyniku wyborów zdecyduje jedna grupa*, 3 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/wybory-2023-o-wyniku-glosowania-zdecyduje-jedna-grupa/knj5t0l>.
- Mateusz Morawiecki nakreślił trzy scenariusze. „Broń nas panie Boże”*, oprac. S. Przybył, 7 X 2023, [online] <https://wydarzenia.interia.pl/raport-wybory-parlamentarne-2023/news-mateusz-morawiecki-nakreslil-trzy-scenariusze-bron-nas-panie,nId,7073427>.
- Nieoczekiwane słowa premiera. Porównał Donalda Tuska do lorda Farquaada*, oprac. S. Przybył, 22 VII 2023, [online] <https://wydarzenia.interia.pl/kraj/news-nieoczekiwane-slowa-premiera-porownal-donald-tuska-do-lorda,nId,6918053>.
- Donald Tusk apeluje w Gdańsku do „mediów rządowych”. „My też mamy prawo”*, oprac. K. Rochowicz, 31 VIII 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30141234,donald-tusk-apeluje-w-gdansk-do-mediow-rzadowych-my-tez.html>.
- Donald Tusk: Jak można mówić ludziom, którzy chcą iść do kina, że są świniami?*, oprac. J. Różycka, 24 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30224192,donald-tusk-jak-mozna-mowic-ludziom-ktorzy-chca-isc-do-kina.html>.
- Sierakowski S., *Sierakowski: Polska miłości kontra Polska nienawiści*, 2 X 2023, [online] <https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/wybory-2023-sierakowski-o-marszu-jedyny-niestety-powazny-minus/1f06r2y,79cfc278>.
- Szpyrka Ł., *Konwencja KO. Donald Tusk: Oni kradną w miliardach złotych*, 9 IX 2023, [online] https://wydarzenia.interia.pl/raport-wybory-parlamentarne-2023/news-konwencja-ko-donald-tusk-oni-kradna-w-miliardach-zlotych,nId,7015586#google_vignette.
- Shubartowicz P., *„Przed nami 20 ciężkich lat. Polska będzie głęboko podzielona. Przeraza mnie to”*, 12 VIII 2023, [online] <https://tygodnik.interia.pl/news-przed-nami-20-ciezkich-lat-polska-bedzie-gleboko-podzielona-,nId,6955469>.
- tkwl/PAP/Twitter, *O czym mówiła opozycja na Marszu Miliona Serc? Słabe wystąpienia Trzaskowskiego i Tuska. Według komentujących lepszy był... Czarzasty*, 1 X 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/664771-slabe-wystapienia-trzaskowskiego-i-tuska-na-marszu-w-stolicy>.
- mly/PAP, *Premier Morawiecki: Polska nie może pustoszczyć w powiatach i gminach. Kilkaset tysięcy Polaków, którzy wyjechali, dzisiaj wraca*, 22 VII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/655572-morawiecki-polska-nie-moze-pustoszcic-w-powiatach-i-gminach>.

- tkwl/wyborcza.pl, *Absurdalny atak „GW” na Jarosława Kaczyńskiego! „Stoi tam, gdzie rozgrzesza się za SB i PZPR. A PO stoi po drugiej stronie”*, 18 VII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/655112-absurd-gw-sugeruje-ze-prezes-pis-stoi-po-stronie-pzpr>.
- Wieczorek A., *„Te wybory wygrają kobiety”. Specjalny bus rusza w Polskę*, 14 IX 2023, [online] <https://wydarzenia.interia.pl/raport-wybory-parlamentarne-2023/news-te-wybory-wygraja-kobiety-specjalny-bus-rusza-w-polske,nId,7025258>.
- wkt, *Prezes PiS w Białymstoku: Obóz PiS działa z miłości do Polski. Rządy Tuska to powrót do podziału Polski na Polskę A i B, do chaosu i awantury*, 7 X 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/665663-prezes-pis-w-bialymstokuoboz-pis-dziala-z-milosci-do-polski>.
- wkt, *Prezes PiS w Woli Rzędzińskiej: Chcemy usłyszeć od Polaków, czego chcą. Nie wprowadzamy nikogo w błąd. Realizujemy obietnice*, 16 VII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/654839-prezes-pis-nie-wprowadzamy-nikogo-w-blad>.
- wkt/PAP, *Premier Morawiecki w Kościerzynie: Nie będzie nam Weber mówił o zaporze ogniowej. Politycy z Brukseli chcą Tuska, bo zgodzi się na wszystko*, 1 VII 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/652943-premier-w-koscierzynie-tusk-zatancy-jak-zagra-bruksela>.
- wkt/PAP/TT/FB, *RELACJA. Ostatni dzień kampanii wyborczej! Prezes PiS: Każdy głos na partię opozycyjną, to głos na PO i Donalda Tuska*, 13 X 2023, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/666481-relacja-goracy-ostatni-dzien-kampanii-wyborczej>.
- TVP *skupi się na „mówieniu prawdy o PiS”. Donald Tusk potrzebuje 24 godzin*, oprac. M. Wolf, 28 IX 2024, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,30241057,tvp-skupi-sie-na-mowieniu-prawdy-o-pis-donald-tusk-potrzebuje.html>.
- Tusk: Rafał Trzaskowski wygrał te wybory. PiS ukradł nam wtedy demokrację*, oprac. J. Zajchowska, 9 IX 2023, [online] <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,143907,30172796,tusk-rafal-trzaskowski-wygral-te-wybory-pis-ukradl-nam-wtedy.html>.
- Zarycki T., *Politics in The Periphery: Political Cleavages in Poland Interpreted in Their Historical and International Context*, „Europe-Asia Studies” 2000, nr 52(5), <https://doi.org/10.1080/713663091>.
- Zarycki T., *W poszukiwaniu peryferii. Teoria podziałów politycznych Lipseta–Rokkana w kontekście polskim*, [w:] *Oblicze polityczne regionów Polski*, red. M. Dajnowicz, Białystok 2007.

Piotr BOROWIEC – doktor habilitowany nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, profesor UJ. Kierownik Zakładu Teorii i Metodologii Polityki w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ. Redaktor naczelny rocznika „Teoria Polityki”. Specjalizuje się w metodologii i teorii polityki oraz badaniach współczesnej polskiej polityki.